

Légy áldott II.*

eszálltak a szegedi állomáson. „Megjöttek a zsidók” – ezt mondták az emberek. „Hazajöttek, és vissza fog kellenni adni a lakásokat, a házakat. A dolgokat.”

Az anyja elvitte őket a lakására.

A házinéni nagyon jó asszony volt. Az anyját megölelte, megcirógatta a fejüket. Kiszaladt a veteményskertbe, retket, hagymát hozott és kenyeret. Anyjának teát melegített. Itt volt két és fél napot.

Másnap visszament az intézetbe. Látni akarta: ki jött vissza? Mi van a többi gyerekekkel? Az Évivel, a legjobb barátnőjével? Nem talált senkit.

A kapu zárva volt. Az intézettel szembeni fűszeresnél ugyanaz árult, aki a háború előtt. Megkérdezte tőle, hol vannak az intézeti gyerekek? Azt mondta, az épületben nincs senki. Lelakolták. Azt ajánlja, menjen át a kis-zsinagógába, ott talán többet tudnak. Bement, és megkérdezte, jöttek-e vissza az árvaházi gyerekek közül? Tudnak-e valamit Apuról? A samesz, az Eisinger bácsi, azt mondta, az apját még nem látta, és az árvaházi gyerekek sem érkeztek meg. De feltétlen menjen el a dr. Zimmermannhoz. A dr. Zimmermann a templommal szemben, a hitközségnél ült. Megvizsgálta és rendben talált nála mindent. Megkérdezte: vissza akar-e menni az anyjához, vagy inkább át Új-Szegedre, ahol most alakul egy cionista gyerekkotthon.

Korábban soha nem hallott a cionizmusról. Palesztináról igen. Janka nénihez, ahová az intézet előtt ki volt adva, minden hónapban jött levél Tel-Avivból, mert mindkét fiuk: Genárt Jenő és Sándor ott élt. Később az Országban kereste őket, hogy megmondja: a családjukból nem jött vissza senki. Azt válaszolta dr. Zimmermannnak, hogy a cionistákhoz akar menni. Akkor jöjjön vissza holnap reggel nyolcra, és átkísérteti Új-Szegedre. Az anyjának azt mondta, hogy szerveznek egy új gyermekot-

thon, és ő oda akar menni. „Menj!” A bátyja nála maradt. Nem akart az anyjával maradni. Egyszerűen és nagyszerűen.

Az otthon azelőtt tudóstanatóriumként szolgált. A cionista mozgalom vette át. Másnap még egyszer visszament a hídon gyalog Anyuhoz. Elmesélte a bátyjának, hogy a hely nagyon jó. Vanak fürdőszobák, kádak, adnak enni. És fiúk és lányok. Szeretné, ha vele menne. Beleegyezett, s az anyjuk egyedül maradt. A gyermekotthonban először lefűröszötték őket, ruhát adtak rájuk. Aztán a bátyját elhelyezték a korának megfelelő fiúk csoportjába, őt pedig a kislányokhoz.

Pozsonyból már ott éltek a Brihából* madrihok,** akik foglalkoztak velük. Megtanították őket a cionista énekekre. Mindennap hodáá***-val kezdődött a nap, felhúzták a kék-fehér zászlót, és elénekelték a Hatikvát. Héberül és magyarul is. Reggel hétkor keltek, megmosakodtak, megreggeliztek, és ebédig tanultak. Számtant, földrajzot. Bibliát, cionizmust, mezőgazdaságot. És hébert. Négy óráig a szobájukban kellett maradniuk; pihenhettek, olvashattak. Utána a szabadban játszottak. Számháborút vagy nyomkereső játékot; amikor minden tíz lépésre rejtőzik egy levél, ami elmondja, merre kell menni, hogy megtalálják az eldugott titkot. Hétkor kapták a vacsorát. Fogmosás, lefekvés. Körülbelül az ötödik hónapban nagy sietve a varrodában mindenféle ruhákat kezdtek varrni, és megmondták, hogy készülődnek az aliára. De erről nem szabad senkinek sem beszélni.

Az öt hónap alatt csak két-háromszor ment be Szegedre. Az apját kereste. A Szűcs kocsmában. Egyszer csak azt mondta a Szűcs kocsmás, hogy megjött. Most nincs itt, de mondja meg, mikor jöhet legközelebb, és akkor ott lesz Apu. Mert az otthonból nem jöhetett el, amikor akart. S amikor legközelebb kiengedték; találkoztak.

Nagyon rosszul nézett ki. Rettentően lefogyott. Megkérdezte, hogyan jött meg? S ő elmesélte, hogy katonai kocsihoz érkezett. Nem vállalta velük a gyaloglást. Óreg volt, hiszen ötvenhárom éves volt, amikor a lánya született, s akkoriban már a hatvankettedik vagy hatvanharmadik évében járhatott. Kiújult az asztmája, s megint dohányzott. Kérte, egyszer jöjjön ki hozzájuk Új-Szegedre, nézze meg, hol vannak. És beszéljen a madrihokkal, hátha csatlakozhatna hozzájuk. Nem akart.

* Ez a történet a 93/1-es, sivatagi számunkban megjelent részlet folytatása. Pontosabban: fordított folytatása, mert a hősnő egy előbbi életszakaszáról szól – hogy tematikus számunkhoz igazodjon. Így, mintha egy héber könyvbe lapoznánk, a közlés visszafelé halad. Ezt a tematikus rendet követi majd a befejezés is, ahol az áprilisban megjelenő Soá számunkban a háborús gyermekkort idézzük fel.

* mentési csoport

** vezető

*** eligazítás

Visszament abba a munkába, amit azelőtt csinált. Írogatta a parasztoknak a kérvényeket. Sok mindent kértek vissza, akadt munkája bőven. Egy szép péntek este – gyertyák égtek az ebédlőben, szombati dalokat énekeltek, mert igazi zsidó nevelést kaptak – bejelentették, hogy hamarosan indulnak, de azt a szülőknek sem szabad elmondani. A bátyja járt az anyjához. Elmondta neki vagy nem, nem tudja. Egy este félrehívta, és megmondta neki, hogy másnap hajnali fél négykor indulnak. Felszálltak egy nagy teherautóra, s elvitték őket. Később levelet kapott tőle. Azt írta, hogy éheznek. Próbáljon hagymát küldeni neki. Akkor elment az anyjához, aki akkorra már visszaszerezte a standját. Megint összeszedte magát, s vagy három méter hosszú pulton árult. Az apja vigyázott rá, hogy ne lopjanak tőle. Úgy látszott, hogy megint összekeverülnek. Aztán megint beütött a krach, megint összefeküdt egy férfival, s az apja csak távolról kerülgette. Hát ezért nem ment hozzá vissza, nem nyugodott soha. Megmutatta neki a bátyja levelét, mert neki nem írta meg, hogy éheznek, talán azért, hogy ne szomorítsa. Rábízta a standot a Fazekas néniére, a keresztes nőre, akinél lakott, és felutazott Pestre. S nemsokára rá megírta a bátyja, hogy kapott sült kacsát.

Egy este, vacsora után jött a fő madrih, és azt mondta, hogy feküdjenek le korán. Ruhástul, mert az éjszaka ébresztő lesz. És az éjszaka közepén feltették őket egy teherautóra. Valahol vonatra szálltak, nem tudja, hol. Másnap Pesten kötöttek ki a zsidó gimnáziumban, ahol újra találkozott a bátyjával. Itt három hétig időztek.

Anyjától nem búcsúzott el. Az apjáról az az utolsó emléke, hogy a Szűcs kocsmában magyar szobájában, könyörög neki: jöjjön velük. Ő most beteg. Majd később. Ők fiatalok. Előttük az élet, s nem akarja az útjukat nehezíteni. De az út végén biztosan találkoznak. Sírt. Soha többé nem látta.

Vonaton mentek Németországba. Rendes vonaton, pullmankocsikban. Nem úgy, mint ugyanerre épp egy éve. A határon megálltak. Azt mondták, nem szabad beszélni és az ablakhoz menni. Legyenek csendben. Minden széken csak két gyerek ülhet, a harmadik és a negyedik bújjon a szék alá. Az a kettő, aki a széken ült, letakarta a pad alatt kuksolókat pokróccal. A határőröknek fizettek. Keresztülengedték a vonatot. Először az orosz zónán, majd az amerikai csúsztak így át. München borzasztóan le volt bombázva. Egy ház sem volt ép, azt mondták, szőnyegbomba. Hogy szőnyegbombával pusztították el egész Munchent. Innen vitték tovább őket Lepheibe.

A kis mezőváros mellett egy nagy kiterjedésű repülőtér terült el, mellette repülő kaszárnyával. Lengyel, német és magyar zsidók várták itt sorsuk

* csoport

jobbra fordulását. Több ezer ember. Itt tanult meg németül beszélni – hallásból. Tíz hónapig tartózkodtak itt. Ténferegtek, játszottak, tanulgattak. Mindenki azt csinálta, amit akart. A tanulás nemigen volt megszervezve, inkább csak a felvigyázás. Mert mindennap azt mondták: holnap. Hogy holnap mennek. De csak nagy ritkán egy-egy láda narancs vagy banán érkezett Erecből. Mindennap sorba kellett állni a nagykonyhán. Hat rekeszre volt osztva a tálcájuk: abba tették a levest, a krumplit, a kompótot. Néha húst. A koszt borzalmasan egyhangú és rossz volt. Ha húst kapott, belecavarta valamibe, és vitte a bátyjának, aki a nagyobb fiúkkal volt egy csoportban. A barátai olyan disznók voltak, mert tudták, hogy undorodik a hajtól, ezért mindig haját raktak az adagjába, és feltették a részét. Így csordogált keservesen, várakozással az idő, míg át nem költöztek a Badreichen Hall melletti Bayerinschegmainba.

Ez egy híres gyógyfürdő, szállodákkal, meleg vízü forrásokkal, amit csak gazdag emberek engedhettek meg maguknak. Gyógyörű, háromemeletes, fabordázatú hotelben helyezték el őket, melyet az amerikai hadsereg kobozott el a németektől, és átadott számukra. Egy évet maradtak ott. Hárman laktak egy szobában, ahol megmaradt az eredeti berendezés: cirádás szekrények, nagytükörös fésülködőasztalok. Az alagsorban osztálytermeket rendeztek be.

Itt újra komolyan vették a tanulást. Rendes osztályokat alakítottak, osztálykönyvekbe igazi osztályzatokat írtak. Rendes táblát és dobogót is ácsoltattak. Dolgozatokat írtak, és vizsgáztak. Hetes jelentett az órák elején. Tankönyveket Magyarországról hozattak. A madrihokhoz újabb tanárok csatlakoztak. Földrajz-, történelem-, fizika-, szép- és helyesírástanár. Galambos Ezra azelőtt egyetemen tanított, öccse pedig gimnáziumban. Angyali türelemmel, nagyon sok elnézéssel neveltek: büntetés vagy verés nem volt. Százötvenen voltak. Minden kvucára* huszonöt-harminc gyerek jutott és egy-egy madrih, s hozzájuk tartozott még egy kiségitő nő is, aki a gyerekek tisztaságára, holmijaira ügyelt. A kvucák nevet is kaptak. Az övék: nisárt, ami magyarul sast jelent.

Ez az év adta számára az iskolai alapozást. Nyolc-tíz órát tanultak naponta. Reggel nyolctól egyig egyfolytában, köztük tízperces szünetekkel. Egy órakor ebédeltek, utána készítették a leckét. Négytől hétig hasonló intenzitással folytatódott a tanórák. A vacsora után összegyűltek valamelyik szobában, s megbeszélték a hétfégi programot. Valaki elmesélte, milyen filmet néznek meg szombaton, hova mennek kirándulni, mit látnak majd, hogyan és mit kell előkészíteni hozzá? Vagy az előző heti filmet beszéltek meg. Kilenckor mindenki aludt.

Mindennap egy órát héberül és angolul tanultak. A madrihok már jártak Ereben, ők gyakran

egymás közt is héberül beszéltek. Itt kapott rá a könyvekre is. Mert Magyarországról könyveket is hozattak, legalább ezret. *Twist Olivért, az Egri csillagokat, A kőszívű ember fiait, a Rejtelmes szigetet*, mindent, amihez hozzáfért. Egyébként Magyarországgal semmi kapcsolatuk a két és fél éven keresztül nem volt. Rádiót sem hallgattak, nem tudták, mi folyik a világban.

Minden szombaton elvitték őket moziba. Begyalogoltak a városba, oda-vissza másfél órát. Vagy Salzburgba, ahol megnézték a sóbányát. Felöltöztek bányászruhába. Magukra csatolták a bőrnadrágot, és azon csúsztak le huszonöt meg ötven métert a sóforrásokig, ahol színes sötömbökből történelmi alakok szobrai néztek le rájuk. Elvitték őket Kim Zeebe is, ahol a versailles-i kastély volt lekopírozva. Jártak a Zugspicre. Ott tartották a háború előtt az Európai Síbajnokságot, tehát jól felszerelt és karbantartott sípályákat találtak ott. Kaptak sílécet, s akiknek már jól ment a lesiklás, azoknak a madrihok megengedték, hogy lecsúszkáljanak a pálya aljáig.

Egyszer nagy szerencsétlenség történt. Fölmentek a Predistorra, egy nagy, környékbeli, 1300 méter magas csúcsra, s elfogyott a vizük. Három fiú jelentkezett, hogy leereszkedik a 3-400 méterrel lejjebb csörgedező patakig, hogy megtöltsék a kulacsokat. Az egyik fiú, akit Pufinak csúfoltak, megcsúszott, és szikláról sziklára bukdácsolt. A csoport egyedül ment vissza, mert a madrihok a keresésére indultak. Nagy sokára találták meg. Halva. A környékben nem volt zsidó temető. Elvitték, s ott nyugszik azóta is német földön.

Azokhoz a gyerekekhez, akikben tehetséget láttak zenére, balettozásra, német tanítókat hívtak a városi színházból. Ünnepekkor az ő felügyeletük alatt műsorokat tanultak be s adtak elő. Ilyen kulturális kapcsolat alakult ki a németek és közöttük. Hónapról hónapra mások jöttek. A szállodában minden munkát – főzést, takarítást, mosást – a táborokból egyenest az Országba tartó felnőtt magyar zsidók végezték.

Időnként feltűnt egy-egy napbarnított arc. Sliahok Erecből. Egyenruhában érkeztek. A vállukon vagy a karjukon a kék-fehér paroli úgy festett, mint egy kis zászló. Ha nem egyenruhába öltöztek, még a gyerekszemnek is feltűnt: milyen egyszerűek. A lányok, a nők arcán soha nem volt festék. Össze gyűjtötték a kvucát erev sábatkor, és Palesztináról: a kibucokról, a cionizmusról, a mezőgazdasági munka eredményeiről meséltek. Legtöbbjük héberül beszélt. A madrihok fordították, mert aki a brihá tagja volt, az mind tudott héberül. Maguk közt is úgy beszéltek. Azt mondták: türelmesnek kell lenni. Hamarosan rájuk is sor kerül, és a saját szemükkel láthatják, élvezhetik azt a sok szépet, amiről beszámoltak. Semmi, de semmi kapcsolatuk nem lehetett Magyarországgal. Pedig a 150 gyerek közül csak őneki és a bátyjának volt *olyan* múltja.

A többieket azért adták be a szüleik a cionistákhoz, mert hittek abban, hogy nekik jobb lesz. Többnyire védett házakban vésztették át azt az évet. Rajtuk kívül csak az ikerpár: Irén és Ruti volt *kint*. Ők Mengele ikrei voltak Auschwitzban. Csak a tankönyvek hoztak hírt arról, hogy Magyarországon új világ van. Többször is kaptak új tankönyveket. Nem szabadott beléjük firkálni, be kellett kötni a borítójukat, hogy majd a kisebbek is tanulhassanak belőlük.

A szakácsok is közülük valók voltak. Ők terítették meg a szálló pompás, minden luxussal felszerelt ebédlőjében. Eredeti eszaccággal: csillogó, ezüst evőeszközöket, finom porcelántányérokat használtak. A tizenkét személyes asztalokat szorosán egymás mellé tolták. Egyiknél a kvuca madrihja ült az asztalfőn, a másiknál a kisegítő hölgy. Minden gyereknek kijelöltek egy állandó helyet. Az ő széke egészen hátul, a falnak támaszkodott. A bátyja öt asztallal arrébb, vagy húsz méterrel arrébb ült. Egyszer arra lett figyelmes, hogy veszekszik a madrihjával, a Kohn Sanyival. Az feláll, s mintha meg akarná pofozni. Aznap tejbegrízt kakaóval, pudingot és teát adtak vacsorára. Azonnal felugrott. Föl az asztalra. Keresztülgázolt a társai tányérjain, és rácsimpaszkodott a madrih hátára. Beleharapott a tarkójába, s a lábait összekulcsolta a hasán. És fojtogatta. Az lerázta volna magáról, de ő egyre görcsösebben akaszkodott rá, mint egy kis majom. A bátyjának kellett kérlelnie, szelíden lefejtenie róla. Fogairól vér folyt, majdnem kiharapott egy húsdarabot a nyakából. Sok-sok év múltán, amikor egyszer Haifán járt látogatóban, találkozott vele a Nordau bulváron. Megmutatta a nyakán a foga jelét. „Ez itt maradt örökre – mondta –, azóta is elkerülöm a bátyádat.” Amikor szóhoz jutott, ezt sziszegte: „Ha még egyszer hozzányúlsz a bátyámhoz, fogok egy kést és leszúrlak.” Ezt elfogadták tőle. Két hétig viselte a madrih a kötést a nyakán.

A bátyja már nagyfiúvá serdült. Már másképp viselkedtek vele. Éjszaka ötfőnyi csoportokban vigyáztak a hotelre. Napokra eltűntek. Nem mondták meg, hová. Később, már az Országban tudta meg, hogy fegyverforgatást tanultak. Beszervezték a Haganába. A bátyja fésülte a haját. Hosszú haja volt, amit a bátyja nagyon szeretett. Egyszer – még a koncentrációs táborban, Ostmarkfeldben – ez majdnem az életébe került. Félt, hogy tetves lesz a húga haja és le kell vágni. Térdén alulig ért, szerette kibontani és copfba fonni. Egyszer petróleumot lopott, abba mártotta a kezét, azzal fésülte erősen a haját, s aztán jó szorosra fonta, és koszorúba tűzte. Észrevette a parancsnokuk, egy osztrák mérnök. Ráfogta a pisztolyát. Ordított, hogy a benzint drága hadianyag, s mit akar a bátyja? Pokolgépet gyártani? Amikor látta, hogy a tetvek ellen lopta, eltette a pisztolyt. Megmagyarázta, hogy ez

veszélyes. És ezt csak a gépekhez szabad használni. Ha kér tőle, egy kis csuporral mindig kaphat tőle, s az irodája előtt a lépcsőn ad neki tíz percet, míg kifésüli vele a haját. És visszament a munkájába.

Ez a szokásuk a szállóban is megmaradt. Minden reggel hétkor fölment a bátyjához, aki két emelettel följebb lakott, hogy megfésülje a haját. A hajmosással nem tudott egyedül zöldre vergődni. Azt is a bátyja mosta hetente és szárította a kályhánál. És egyszer azt mondta, hogy másnap ne jöjjön, mert elmennek. Hová? Majd megírja. Elutaznak, s valószínű, hogy néhány hónapig nem találkoznak. Másnap reggel mégis felment. Üresen találta a szobáját. Megértette: egyedül van.

Másfél hét múlva kapott levelet tőle Milánóból. Azt írta, hogy megérkeztek, nincs semmiben hiányuk, körülbelül úgy szerveződik az életük, mint a szállóban. Nem kell aggódnia, írhat neki a megadott címre.

Nemsokára amerikai hölgyek látogattak hozzájuk. Azonnal elterjedt a hír, hogy örökbe akarnak fogadni gyerekeket. S azt is megtudta, hogy benne van a névsorban, akik megtetszettek nekik. A bátyja egyik jó haverját ott tartották köztük madrihknak. Azonnal írt Milánóba, hogy lépjen közbe. Ha megtörténik az örökbefogadás, soha nem látja viszont, mert megváltoztatják a nevét, s nem tartják nyilván, hogy honnan és milyen körülmények között került Amerikába. A válasz nem is késlekedett. A tábor vezetőjét megfenyegette: ha örökbe adják a húgát, akkor módot talál majd arra, hogy lelője, mint egy kutyát. Meg ne merészelje, mert ő igényt tart rá, és nem akarja elveszíteni. Így maradt. Harminc-negyven gyereket vittek el nyolctól tízévesekig. Ő már betöltötte a tizenegyet.

Három-négy hónapra rá ők is elindultak. Egy este összegyűjtötték a tábor lakóit, és bejelentették, hogy új hátizsákot, bakancsot és ruhát kapnak. Mindenkinek egyedül kell becsomagolnia, de a hátizsákok száját nyitva kell hagyni, hogy a madrihok ellenőrizhessék, hogy minden rendben van-e. Az irataikat nem szabad magukkal vinniük, azokat be kell szolgáltatni a madrihoknak, s ha megérkeztek, majd visszakapják. Nála volt a szülei ketubája, a saját születési bizonyítványa, a bátyja oltási bizonyítványa és a második osztályos iskolai bizonyítványa. Nem szolgáltatta be őket, hanem bevarrta a kabátja bélésébe. A szálló alagsorában berendeztek egy kis asztalosműhelyt. A fiúk lombfűrészsel itt készítettek maguknak játékokat. Őket hímezni, kötni, horgolni tanították. Minden munkájukat becsomagolták. Ez volt az utolsó estéjük. Másnap éjjel elindultak Erebe. S így is történt: felrakták őket teherautóra, s egy hét múlva már Marseille-ben találták magukat. Öt-hat napig tartott az út. Csak éjszaka mentek. Napközben elbújtatták őket az erdőben. A kisebbek – volt köztük öt-hatéves is – a teher-

autóban aludtak, ők levették az összegöngyölt pokrócot, fejük alá tették a hátizsákot. Megérkeztek Marseille-be, és felszálltak egy háromemeletes, roppant nagy hajóra, amelynek árbocára panamai zászlót húztak.

A hajót *Exodus*nak hívták.

Mielőtt felszálltak, a madrihok figyelmeztették őket, hogy nagyon rendesen kell viselkedniük. Borzalmas lesz a zsúfoltság. Nem úgy, ahogy megszokták. Külön ágy, szép takaró, és ehhez hasonlók. Az ételt, az innivalót szigorúan be kell osztani, tisztálkodásra sem igen lesz mód. Ne veszekedjenek, segítsenek a másikon, a nagyobbak vigyázzanak a kisebbekre. Bizonyára lesznek majd, akik tengeribetegséget kapnak. Ez hányással, émelygéssel, étvágytalansággal, szédüléssel jár. Segíteniük kell egymásnak a másikan. Idejében kell odaadni a zacskót, vagy kihajolni a korláton. De a fedélzetre csak akkor szabad felmenni, ha engedélyt kapnak. Ki kell bírniuk. Négy-öt napot. Négy éjszakát. Utána megnyertek mindent: Ereben lesznek.

A hajó legalján kaptak helyet. Nemhogy a fedélzetre, de a másik emeletre sem volt szabad menniük. 4500 menekült zsúfolódott össze, legtöbbször gyerek, fiatal és sok öreg. Jöttek Magyarországról is, de ismerőssel nem találkozott. Az ő kvucájuk együtt maradt. A hajó farában volt egy latrina. Konzervet kaptak enni, kis csészékben pedig ivóvizet. A negyedik éjszaka fölkelte őket a madrihok, hogy baj van. Két angol gyorsnászád tartóztatta fel őket, s felszólította, hogy igazolják magukat. Reflektorokkal világították körül a hajót. Fiatal férfiak dobogtak le közéjük. Amerikai karszalagot viseltek, de valójában a Haganához tartoztak. A Haganai emberek falemezekkel beszegelték az ablakokat. Alig kaptak levegőt. A madrihok elmagyarázták, hogy erre a könnygázgránátok miatt van szükség. Ugyanis lehet, hogy a hajót megtámadják, de a kapitány és a Haganaiak mindent el fog követni, hogy ők épségben partra érjenek.

Borzasztó kezdett lenni a hőség a hajó gyomrában. Másnap hallották kintről az angol felszólításokat. Nemigen értették. Aztán a kopogás. A gránátok kopogása, amiről a madrihok beszéltek. Aztán egy nagyobb csattanás. Kintről fejszével kezdtek szétverni a bedeszkázott ablakokat. Nekik jött egy naszád. S az angol katonák a betört ablakokon hajigálták a könnygázgránátokat. A gyorsnászád orra egy két méter körüli lyukat ütött, amin keresztül be akartak ugrani az angolok. De a haganások furkósbotokkal várták őket, s így nem tudtak bejönni. Közelről látta, mert odament, hogy friss levegőhöz jusson. Az angolok erre tüzelni kezdtek. Tőle két méterre a 15 éves Szelei Ilonka a kvucájukból tüdőlövést kapott. Hátraesett. Gyorsan bekötötték, és hordágyon elszállították. A közelharc tovább folyt. Az ablakokat mind feltör-

ték, s most már akadálytalanul beugráltak a katonák. Fegyvert szegeztek. „Tarkóra a kezeket!” Szótán még egy léket kaptak. Ugyanazon az oldalon, ahol az előzőt. A hajó süllyedni kezdett. Már térdig érhetett a víz, amikor azt mondták, hogy az alsó dekket ki kell üríteni. Fogták a hátizsákjukat, és szép sorban fölkapaszkodtak a fedélzetre. Akkor látták csak, hogy hol vannak. Haifa előtt egy kilométerre. A Kármel szikláit szikráztak a napsütésben. A hajót levasmacskázták. Rengeteg katonai csónak lepte el az oldalát. Kezdték erőszakkal leszedni az embereket. Néhányan a vízbe vetették magukat. „Tempó, tempó” – kiáltották nekik a hajóról és a partról is. Tizen-húszan így el is menekültek, mert többé nem hallott róluk. Közben felmérték, hogy a hajó előbb fog elsüllyedni, mint kiszállítják róla az összes embert. Ezért fölszedték a vasmacskát, és három-négy kisebb angol hajó kábelekkal bevontatta az Exodust a kikötőbe. Egy állapotos asszonynak az izgalmak miatt elindultak a szülési fájdalmai. Eszelősen sikoltozott, de már jöttek is a fehér köpenyes orvosok és ápolónők – fegyveres katonai kíséret mellett –, és hordágyon elszállították. Két sor katona gyűrűjében egy nagy hangárba terelték az utasokat. Itt volt mindenki, kivéve azokat, akiknek úszva sikerült elmenekülniük. Az amerikai karszalagot viselőkhöz nem nyúltak, egy külön sarokba tuszkolták őket. Ha nem adják elő nekik a hajó kapitányát, lelövik őket. Erre odaállítottak egy tizenéves gyereket kapitányi sapkában. A nagy cőresz ellenére 4500 ember kacagott őfelsége katonáin. Kakaót és szendvicset kaptak. Majd két-három óra múlva ismét hajókra tuszkolták az Exodus utasait. Angol katonai szállítóhajókra. Három hajóra osztották el őket. Kifutottak a nyílt tengerre. Itt barangoltak három hónapig.

Együtt maradtak. Ugyanazokkal a gyerekekkel, madrihokkal, akikkel Uj-Szegedről elindultak. A hajó gyomrában kaptak helyet. Négyemeletes hálógyakban aludtak. Napközben sétálhattak a fedélzeten. A partokat néha megpillantották messziről, de egyszer sem kötöttek ki. Futkároztak, találós kérdéseket tettek fel. Meséltek a magyarországi életükről. Ő nem.

A madrihok már nem tanítottak. Felügyeltek az ételosztásnál. Az angolok hozták be kondérokban. Reggel feketekávé, kenyeret. Délben sűrű levest és kenyeret. Este: tea és kenyér. Vagy figyelmeztették a gyerekeket, hogy ne hajoljanak ki a korláton, a nagyobbak fogják a kicsiket a WC-n, nehogy beessenek rajta keresztül a tengerbe. Sokan szenvedtek tengeribetegségben, de őket ellátták az angolok. Magukra maradtak. Kifogytak minden témából, játékból. Többször lehorgonyoztak. Egyszerre mind a három hajó, amelyeket sokszor láttak a távolból. Ilyenkor egy csónakról úszó bombákat helyeztek el a hajó köré, hogy ha békaemberek lopóznának hozzájuk, felrobbantsa

őket. Friss élelmet, vizet vételeztek. Mindig távol a partoktól. A vizestartályokat katonák őrizték. És minden tíz méteren állt egy puskás őrszem. Nem volt szabad beszélni velük. Besötétedés után nem tartózkodhattak a fedélzeten. A harmadik vagy a negyedik éjszaka nem bírta. Bármi áron fel kell mennie a fedélzetre, a friss levegőre. A fedélzetről egy csapóajtó vezetett a hálóterembe. Ezen keresztül szivárgott le valami levegő. Itt surrant föl. Bebújt egy mentőcsónak ponyvája alá. Ettől fogva minden éjszaka az lett az alvóhelye. Sokszor föl-hajtotta a ponyvát, hogy lássa az eget. Azt játszotta, hogy kinyújtja a karját, és szedhet magának csillagot. Göncölszekeret, Fiastyúkot. A Hold még Szegedről volt az ő külön, titkos barátja. Vele futott a hullámokon. A hajnali pirkadatban pedig a delfinek játszottak neki. A hajára ekkor is nagyon vigyázott. Napközben copfban hordta, éjjelente pedig kibontotta, hogy szellőzzön. Egyszer talán hangosabban mocorgott, és fölfedezte egy angol katona. Odajött és *what are you doing here baby?* – kérdezte. Megfogta a nyakánál, és mint egy macskát, kiemelte a csónakból. A kezére, a mellére omlott a haja. Maga elé tolta. Nézte. Elmosolyodott. Nagyon szép mosolya volt. Azon nyomban el is nevezte Szépfogúnak. Azt mondta, hogy *Be quiet*. Ha csendben lesz, akkor maradhat. Ez volt az ágya három hónapig. Sokszor odajött hozzá a Szépfogú, és kikérdezte, hogy *where are you from*, mit keres itt egy kislány egyedül? Összeszedte az összes tudását – hiszen már hét-nyolc hónapot tanult angolul –, és próbálta elmagyarázni, hogy mi történt vele, mióta elhagyta Magyarországot. Majd minden éjjel hozott csokoládét. Néha narancsot vagy paradicsomot. Egyszer egy kis társának, a Klauber Pistának szólt, hogy jöjjön vele, ha nem árulja el senkinek, elviszi egy sokkal jobb helyre aludni. És amikor a Szépfogú meglátta, hogy nincs egyedül, nagyon meghökent, és lezavarta a Pistát, mert félt, hogy az egész gyerekbandát odacsődíti. A kisfiú lement, és ő ott maradt. Majd minden éjszaka kibontotta a haját, és megfésülködött. S ő látta, hogy nehéz a haját felkötni, és több ízben is segített. Lehetett olyan huszonöt-huszonhat éves. Elérték Gibraltárt, és visszafordultak. Hamburgban kötöttek ki. Az utolsó éjszaka a Szépfogú azt mondta, hogy *Good by Baby* és több csokoládét adott, mint máskor. Sokan nem akartak három hónap szenvedései ellenére sem kiszállni a hajóból. *Németországba: soha!* Az angolok bottal ütötték, rugdalták lefelé az embereket. Pöttendorfbba szállították őket. A madrihok összeterezték a gyerekeket. Azt a kis utat, a várakozó teherautóig, mint a részegek, úgy támolyogták végig. Pöttendorf az UNRAnak, az ENSZ Menekültügyi Hivatalának volt a tábora. Hasonló, mint a Bécs melletti láger. A madrihjaik már nem mondtak semmit. Összetörték. Csak azon voltak, hogy időben menjenek fü-

rödni, mindenki megjelenjen ételosztásnál. Nem mondtak semmit. Azt is mástól tudta meg, hogy azért barangoltak három hónapig a nyílt tengeren, mert egyetlen állam sem fogadta be őket. Nem volt mivel játszani. A gyerekek veszekedtek, verekedtek. Hideg tél volt, nem lehetett hol megszárítani a ruhát. Amit nappal kimosott, arra éjjel ráfeküdt, s a teste melegével szikkasztotta fel. A második hónap végén ismét jöttek a madrihok egy névsorral. Aki ezen szerepelt, annak két órán belül menetkésznek kellett lennie. „Megyünk aliázni. Ismét nekiindulunk Izraelnek” – mondták.

A százötven gyerekből, négy madrih vezetésével, ötvenen indultak újra Marseille-be. Ez az út csak két-három napig tartott, megállás nélkül rohant velük az autó. Csak benzinvételezésre állt meg néhány percre, a rakteret szorosan leponyvázták, és csak Marseille-ban nyitották föl. Nem volt más választásuk: rá kellett pisilniük a hátizsákra. Marseille-ben viszont jó dolguk volt. A Rothschild-kastélyban szállásolták el a csapatot.

A kastély úgy nézett ki, mint egy nagy hotel. Hasonló, mint a badreicheni. Egy roppant park közepén feküdt, ahol sokat kószált egyedül. Soha nem kapcsolódott más gyerekekhez. Rábukkant egy kis tóra. Itt látott életében először lilimot. A tóban hattyúk úsztak. Mindennap kenyeret vitt nekik. A tó másik oldalán is fehérlett egy kastély, de odáig nem lehetett elmenni. Itt, a parkban csatangolt három hónapot. Ismét olvasták a nevét. Magához hívta a madrihja, és elmagyarázta, hogy egy román családhoz fog csatlakozni. Úgy kell viselkednie, mintha hozzájuk tartozna. Egészen Izraeli. Szépen felöltöztetik, és holnap elviszik hozzájuk. Izraelben egy küldött fogja várni, aki a továbbiakban a segítségére lesz. A hajón is talál majd valakit, aki mindennap egyszer megkérdezi, hogy minden rendben van-e. Maradt-e nála valami okmány? Ha igen, szépen adja oda neki. Most sem adta.

Fölmentek a szép luxushajóra. *Transylvániának* hívták. A román családdal egy szót sem tudott beszélni. Szépen csengettek a reggelihez, az ebédhez. A többiek elindultak, ő pedig mindent utánuk csinált. Egy ötvenéves forma bácsi be-benézett hozzá, és magyarul megkérdezte, hogy minden rendben van-e. Ezen a hajóúton rosszul érezte magát. Bizonyára azért, mert alig hagyta el a kabint. A Hanna Szenes életéről szóló könyvet olvasta, amit magával csempészett. Szerencsére csak a harmadik nap vette el tőle a bácsi, amikor már majdnem befejezte. „Nem szabadott volna magaddal hoznod.” „Tudom. Sajnálom. Mit csináljak?” „Nincs mit csinálni.” Bedobta a tengerbe. Az ötödik nap kötöttek ki. Kezébe adták a kézitáskáját. A magyar bácsi – soha nem látta többé – átadta a haifai kikötőben – egy másik magyar bácsinak. Az azt mondta, hogy fölviszi egy házba, ahol más gyerekek is lesznek, s míg nem jönnek érte, maradjon ott. És föl-

vitte a Kármelre. Mindennap kapott 30 piasztert, barna, lyukas pénzdarabokat, vegyen rajta enni-valót, amit akar. Ő azt mondta, amint Izrael földjére lépett: a bátyját Mordeháj Schnitzernek hívják. Nem tudja, hogy hol van, egy éve semmi híre róla. Addig innen el nem megy, míg meg nem találják. A házban mások is laktak, idegen nyelveket beszéltek, nem váltott szót velük. Haifából sem sokat látott, mert csak annyit volt szabad kimennie a házból, hogy enni- vagy italt vegyen. Vett mogyorót, banánt, narancsot. Három nap múlva érte jött a bácsi, hogy feltegye egy páncélautóra más gyerekekkel együtt. A páncélautót már izraeli katonák kísérték Haifától Kfár Szábáig, mert épp akkoriban kiáltották ki az Államot, és akkoriban kezdődtek a harcok is. Egy ponton azt mondták-mutatták a katonák, hogy feküdjenek le. S már nyomták is le a fejüket. Tizenkét gyerek volt mindössze a kocsiban. S már hallották is a csattanásokat. Golyókat. Binamina és Haifa között van a mai napig egy Faradisz nevű arab falu. Onnan lőttek. Nemsokára megérkeztek a gyerekközpontra. Felvitték az irodába, hogy kikérdezzék. Kitért belőle a sírás: ő a bátyját akarja. Azt akarja, hogy megtalálják. Nem értették, mint mond. Hedéráról gyorsan kerítették egy magyart fordítani. Azt mondta az otthonigazgató, hogy már keresik is a bátyját. Nincs ok az aggodalomra. Néhány nap múlva meglesz. Az intézet mellett egy nagy narancsos terület el. Látott már ilyet? Hát csak szaladjon le, egyen, amennyi beléfér, s ha úgy gondolja, segítsen a többieknek szüretelni. Három-négy napja lehetett ott, amikor hívták. A bátyja. A bátyja van a telefonnál. Egy galili kibucban találtak rá. És annyi hónap után meghallotta a hangját. „Mordi, tényleg te vagy az?” „Én, hát ki lennék?” „Hogy vagy, húgom? Holnap meglátogatlak.”

Ebből a kirobbanó harcok hevesége miatt nem lett semmi. A szomszédos arab faluban komoly erők lázadtak fel. A lakosság elmenekült, a gyerekközponthoz elválták a külvilágtól. Aztán őt is elvitték Tel-Aviv északi körzetébe. Ott is volt minden: virágos- és zöldségeskert, narancsos, tehének, tyúk. Négy órát dolgoztak, négy órát tanultak. Rák ivrit. Csak ivritül. Ben Gurion a szomszédban lakott, s minden péntek este átjött sábat sálomot kívánni. Felesége, Pólá, mindennap tőlünk viszi a tejet, a zöldséget és a virágot. Egyik nap a Nehamá nevű madrih szalad hozzá a zöldségeskertbe: fuss, mert itt a bátyád. De furcsán nézett ki. Háromnegyedes bőrnadrágban, fehér, rövid ujjú ingben, hatalmas krumpliorral, mert az orra összenőtt egy hatalmas pattanással. Felkapta és összevissza csókolta. Nem tudta meg, hogy mi történt vele, mert csak másfél órára maradhatott, s inkább őt akarta hallani. Elkérte sábatra a kibucába. Akkor mondta el, hogy Olaszországban szálltak hajóra, de őket is elfogták az angolok. Ciprusra került. S csak az Állam kikiáltása után érkezett az Országba. Tehát

alig előbb, mint ő. Egy kibucba került, ahol már folyik a kiképzése. Nemsokára bevonul. Ott maradt a gyerekkotthonban, a bátyja pedig visszament a kibucába. Minden két hétben eljött érte, hogy elvigye magához.

Folyt még az arab háború. Egy nap becsapott a bomba az ebédlőjükbe. Két görög fiú és egy lengyel kislány – akik éppen terítettek – meghalt. A három gyereket eltemették, megszületett az első fegyverszünet. Már tizenhárom éves volt, tudott ivritül olvasni. Az újságban az állt, hogy az Altelena nevű hajó fegyvert és muníciót hoz, és Tel-Avivban fog kikötni. Ha a Hagana nem engedi partra a fegyvereket, testvérharc lesz. Lett is. Az otthon ablakaiból látták a lövöldözést. És hangszórókon keresztül egy nagyon erős, markáns hangot hallott, amely mindkét felet felszólította, hogy ne lőjenek egymásra, mert ez zsidókhöz méltatlan. Közben felrobbant az Altelena. Ekkor Begin – mert ő volt a szenvedélyes, markáns hang gazdája – felszólította a Hagana-t, hogy hagyják abba a tüzelést, engedjék partra a sebesülteket. Akik a hajón maradtak, megadják magukat. Sokan már úszva igyekeztek kifelé. Az Altelena megfeneklett, s az orra felfutott a parti homokra. A strand közönsége begázolt a vízbe és körülvette.

A gyerekkotthonban maradt még egy évig. Már héberül álmódott, nem hiányzott neki semmi. Egy nap azzal állított be a bátyja, hogy kikerkezett az országból az édesanyjuk.

